

BERGER ILLÉS ÉS A *DOMUS AUGUSTISSIMAE AUSTRIAE* *COLUMNAE SIDERA C. EPOSA*

DALLOUL ZAYNAB

Berger Illés (1562–1645) a 16-17. századi magyarországi neolatin irodalom egyik leg-homályosabb alakja.

Az irodalmi köztudatban úgy él, mint az az udvari historiográfus, akinek *Annales*-e lappang,¹ vagy feltehetőleg el sem készült,² és aki költőként sem érdemel különösebb említést.

Keveset tudunk az életéről: Breznóbányán született Berger Péter református lelkész fiaként, Heidelbergben végezte az egyetemet, majd külföldi tanulmányútja lejártával hazatért tanítóskodni. Először Pozsonyban, majd Trencsénben kapott katedrát, de nem sokkal később elhagyta az iskolát, és 1600-ban titokban katolizált.

A következő ismert adatok szerint szerzőnk 1603-ban II. Rudolf császárhoz fordult azzal a kérelemmel, hogy nevezze őt ki a magyar királyi udvar historiográfusi állására, amelyet 1604-ben az uralkodó Mátyás főherceg támogatására jóvá is hagyott.

Történeti kutatásait – a fennmaradt akták és levelezések szerint³ – rendszeresen közölnie kellett, a nagy összefoglaló mű viszont nyomtatásban nem jelent meg. Az elveszettnek hitt kéziratot Kulcsár Péter fedezte fel a budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratárában.⁴

¹ Szinyeyi József, *Magyar írók élete és munkái*, Budapest, 1891, I, 934–936.

² Szörényi László, „Berger Illés eposza a Szent Keresztről és a magyar történelem”, in Idem, *Philologica Hungarolatina: Tanulmányok a magyarországi neolatin irodalomról*, Budapest, Kortárs, 2002, 73–80.

³ Kulcsár Péter, „Berger Illés történeti művei”, *Magyar Könyvszemle* 110 (1994), 3, 245–259.

⁴ Szörényi (vö. 2. j.), *i. m.* és Kulcsár (vö. 3. j.), *i. m.*

Az is sokáig vita tárgya volt, hogy Berger hány és milyen műfajú munkát alkotott. Fraknoi Vilmos tizennégy Berger-műről⁵ beszél, amelyek közül több is terjedelmes méretű.

A kortársak nem becsülték sokra Berger életművét: sem a tehetségét, sem a szorgalmát nem tartották elegendőnek ahhoz, hogy igazi historiográfus, vagy megbecsült költő lehessen.

Szörényi László az, aki a kortárs irodalomtörténetben először szentel nagyobb figyelmet a poéta Berger Illésnek, szakítva a szemlélettel, amely szerzőnk történetírói életművében csak jelentéktelen „mellékterméknek”⁶ tekintette az epikus műveket. Abból a feltevésből indul ki, hogy Berger, ha megkapta az udvari történetírói cím mellett a *poeta laureatus* és a *poeta Caesareus* titulusokat is, mégsem lehetett oly tehetségtelen költő, mint ahogyan azt a kortársak és az utókor állították.

Ezt az elképzelését bizonyítja a *Rapsodiae de Cruce insigniis Regni Hungarici c.* Berger-költemény részletes elemzésével.⁷ Az eposz üzenete röviden: a Habsburg uralkodók a magyar trón elfoglalásával magukra vállalták a magyar királyok feladatát, a Szent Kereszt hordozását.

Szörényi szerint a magyarországi neolatin epikában Berger Illés jelenti a fordulópontot, ugyanis ezzel a művével megteremtette a nemzeti eposzt – igaz, egyelőre latin nyelven. A nemzeti eposz kérdését pedig már Janus Pannonius lappangó *Annaliese* óta igen élénk érdeklődés övezte. Egy másik fontos tény, hogy Berger hozta össze először a hun-magyar hagyományt a Habsburg-dinasztia hagyományával.⁸

A Szent Kereszt-eposz, amely 1600-ban Olmützben jelent meg, koncepcióját tekintve a jelen tanulmány tárgyául szolgáló eposz elődjének tekinthető.

A Habsburg-dinasztiához írt dicsőítő eposz

Berger Illés következő epikus költeménye, a *Domus augustissimae Austriae columnnae sidera* címmel a fenséges Ausztriai-ház csillagairól és tartóoszlopairól⁹ 1602-

⁵ „... meggyőződünk, hogy nélkülözi azon alapos tudományosságot és kitűnő ismereteket, melyek szükségesek volnának, hogy ő felségének dicsőséges tetteit, fényes diadalaít kellően leírhasssa”, Fraknoi (Frankl) Vilmos, „Berger Illés magyar királyi historiographus”, *Századok* 6 (1873) 373–390.

⁶ Szörényi (vö. 2. j.), *i. m.*

⁷ Szörényi (vö. 2. j.), *i. m.*

⁸ Szörényi (vö. 2. j.), *i. m.* Más kérdés az, hogy ennek a valóságban nem volt reális alapja: ezt mutatja az 1604-es rendi felkelés.

⁹ *Domus augustissimae Austriae columnnae sidera, caesares, monarchae, archiduces.*

ben, a Szent Keresztről szóló eposznál két évvel később, Bécsben jelent meg nyomtatásban Franz Kolbénál.

Az RMK III. 987 jelzetű, negyedrért méretű mű 56 számozatlan folióból áll; Szabó Károly a bécsi udvari könyvtár példányát írja le. Keletkezéséről kevés ismerettel rendelkezünk, annyit tudunk, hogy a prágai *Enchiridion renatae poesis latinae*¹⁰ időrendben felsorolja Berger cseh területeken megjelent műveit. Elsőként a Szent Keresztről szóló opust említi, másodikként pedig az 1603-ban, Prágában megjelent *Idyllia*-t¹¹ jelöli. Nem említi azonban az 1602-es *Domus augustissimae Austriae*-t, mert az történetesen Bécsben látott napvilágot. Valószínűsíthető tehát, a *Domus augustissimae Austriae* volt Berger második eposza, és hogy ez a Szent Keresztről szóló költeményéhez képest később keletkezett.

Az alcímből megtudhatjuk, hogy a pannon származású auktor szándéka először a dicső család eredetének bemutatása, majd a főhercegek nagy tetteinek ismertetése az 1281. esztendőől egészen 1490-ig. Műfaji meghatározást is kapunk: a költemény *carmen heroicum*-nak minősül, és szerzőnk kiemeli, hogy a történeti hűségnek megfelelően fog eljárni. A mű két részből áll, és a másodikban 1490–1602-ig kísérhetjük figyelemmel a dinasztia dicső tetteit.

Az első ének 1029, a második ének 1204 hexametert tartalmaz; a sorok számozása nem következetes, a nyomdász többször is elvétette. Az énekek további tíz alfejezetre oszlanak, amelyeket Berger columnáknak nevez. A columnák egy-egy erényt jelölnek, mint a *sapientia*, *constantia*, *pietas*, *virtus*, *pax*, *gloria*, *victoria*, *iustitia*, *clementia*, és a *felicitas*.

A columnák által képviselt jó tulajdonságok a nagy Habsburg császárokban és királyokban testesülnek meg, ezek az uralkodókkal veleszületett erények jelentik a szilárd alapokat, amelyeken a Habsburg birodalom nyugszik. Az uralkodók, akikben fellelhetjük ezeket a kiváló jellemvonásokat, immár csillagokként tündökölnek, ugyanis haláluk után apoteózison mentek keresztül.

A prima eorum origine nuncupationesque archiducum augustissimorum ab anno domini 1281. usque ad 1490. cum heroici gestis gloriaque immortalis virtutis bellicae et togatae florentissimae heroico carmine secundum fidem historicam descripti, additis in margine glossis.

Pars prima autore Elia Bergero P[annonio] cum gratia et privilegio sacrae Caesaris maiestate.

Viennae Austriae, ex officina typographica Francisci Kolbii, in Bursa Agni, Anno M.DC.II. [1602.]

¹⁰ Antonín Truhlář – Josef Hejnic (edd.), *Enchiridion renatae poesis latinae in Bohemia et Moravia cultae* szerk., Praha, Academia, 1966.

¹¹ Elias Berger, *Idyllia de virtute bellica, fortitudine, id est militiae christianae origine etc...* Elia Bergero poeta laureato Caesareo, Pragae, Typis Schumanianis, Anno 1603.

Berger nem *in medias res* indít, hanem bevezetést illeszt a főszöveg elé.

Az Ausztriai-ház uralma kiterjed nyugat-keleti irányban Hispániától Scythiáig, délen és délkeleten pedig egészen a Szerémségig és Bulgáriáig nyúlik. A régi római császárok hatalma a Habsburgokra szállt az uralmi jelvényekkel együtt, amelyeket sikerült gondosan megőrizniük évszázadokon át.

A *dedikációban* Berger a művét legelőször II. Rudolf (1552–1612) német-római császárnak, cseh és magyar királynak ajánlja. Mivel az eposz 1602-ben látott napvilágot, és tudjuk, hogy Berger 1603-ban folyamodott Rudolfhoz az udvari történetírói állásért, nem nehéz kitalálnunk, mi lehetett a szerző motivációja a költemény megírásakor.

Az ajánlás további címzettjei a császár még életben lévő fivérei, a főhercegek: I. Mátyás (1557–1619), III. Miksa (1558–1618), és VII. Albert (1559–1621).

Az ajánlás során megjelenik a tizenötéves háború ideológiájának megfogalmazása, vagyis a Habsburgok azon szándéka, hogy kiűzzék a törököt Európából a kereszténység nevében.

A dedikációt követi az *Austriae obtestatio* – az eskü.

A szerző díszítő jelzők tömkelegével árasztja el a császárt, és magasztalja a szent szülőindához hasonlatos családfáját, amely oly sok más híres történelmi családdal ellentétben nem tűnik majd el a történelem süllyesztőjében. Az megszólítás végén önmagát a császár kegyeibe ajánlja, és kéri, fogadja fel őt váteszei közé.

Ezután Mátyás főhercegnek, a magyar ügyek legfőbb előmozdítójának ajánlja magát, aki erényeivel hozzájárul a Habsburg-ház és II. Rudolf császár hírnevének öregbítéséhez.

Az eskütétel után segítségül hívja a múzsákat: Kalliópét és Kliót, mert jóllehet az eposz tárgya nagyon is méltó a megéneklésre, az ő szegényes költői vénáját meg kell tölteniük erővel, hogy még dicsőbben szolgálhassa a császárt és családját.

A *propositióban* arról nyilatkozik a költő, hogy a fenséges Ausztriai ház eredetét, alapító atyáit, a családdal kapcsolatos isteni jóslatokat, és az égi fogadalmaikat megénekelje.

Ezután közvetlenül az uralkodót szólítja meg: „*Divine Rudolphe*”, hogy legyen ő is segítségére az eposz megírásában.

Rudolf, mint ahogyan a család többi kiválósága is, isteni származású; és mindegyiküket valamelyik ókori isteni segíti, és ruhazza fel a rá jellemző tulajdonságokkal. Rudolfot például Urania támogatja, Albertet Kyllenius, azaz Apolló, Miksát pedig Jupiter, és mint az isteni származású hősök, a Habsburgok is felül tudnak emelkedni végzetükön.

A hosszú ajánlás és témamegjelölés után költőnk végül ígéretéhez híven elkezdí a művét, felvázolja az Ausztriádok családjának születését, kiemelve az igazán jelentős történelmi figurákat.

Az első uralkodó, akit említésre méltónak tart Berger, a frank *Sigibertus* (I. Siegbert 535–575), a birodalom határainak kiterjesztője. *Marcomirt* (347–404) és a Meroving-dinasztia megalapítóját, *Merovechet* (411–457) is méltatja, aki a Habsburgok egyik ősenek tekinthető. A familia igen ősi eredetű, és már a keletkezésekor *isteni jóslatok* kaptak szárnyra a leszármazottak eljövendő nagy tetteiről.

A legfőbb jóslatot egy háromfejű képzeletbeli lény, béka (a Meroving-dinasztia jelképe), oroslán (Csehország címerállata) és sas (Habsburgok legfőbb jelképe) mondja el. A jóslat lényege, hogy a jövőben megvalósul az államok közötti *felix coniunctio*, és a Habsburgok fognak az élen állni.

A dinasztia hatalma ki fog terjedni Galliára, és ez *Chlodichusnak* (Klodvig 466–511) köszönhető, akit a történészek az első francia királynak tekintenek. Berger a varangy szájába adja Klodvig nagy tetteinek elbeszélését, megemlítve, hogy a nagy király nem csupán szárazföldi területeket uralta, hanem leigázta Burgundiát, és a partokon a britannok ellen is harcolt.

A következő alapító atya *Carolus Magnus* (I. Nagy Károly, 742–814), Martell Károly fia, akiről már az égiek azt jövendölték, hogy ő lesz az, ki a legfőbb hatalmat először eléri, és uralma alatt egyesül majd a birodalom addig különálló három feje.

Létrejön a rend, innentől kezdve római császárok egész sora születik majd tíz évszázadon át, akik a *latiumi gyepelövel*, azaz a római joggal és hatalmi jelvényekkel fogják kormányozni egész Európát.

Ebből a sorból az első *Rudolf* lesz (I. Rudolf, 1218–1291), Latium és a Hesperisek földjének meghódítója. Ők tehát az Ausztriai-dinasztia alapítói, ők fektetik le a birodalom szilárd tartóköveit, és teremtik meg azt az uralmi bázist, amelyen majd a későbbi Habsburg birodalom nyugodni fog.

Berger az I. Rudolfig tartó történelmi szakasszal lezárja az eposz első egységét, amely csak egyfajta bevezetésnek tekinthető a költemény lényegi részéhez, azaz a tíz *columna*, és a tíz *sydus* megtestesítőinek részletes bemutatásához.

Hogy miért Rudolf a választóvonal a történelmi elbeszélésben, arra logikus magyarázatot adhat a történészek szokásos álláspontja, mely szerint Rudolfot tekintik a jelenlegi Habsburg ház tényleges alapítójának.

Columna prima: Sapientia. Sydus primum – Rudolphus primus

Kezdetben a bölcsesség uralta a világot: ő alakította a dinasztia alapító atyáinak életét, áthatotta az egész nemzetséget.

Sapientia istennő ezután az istenek illatos palotájából I. Rudolf mellkasába helyezte át székhelyét, és a többi nemzet legyőzésén túl azt is megtanította neki, hogyan különböztesse meg az igazi erényt a rossztól, és hogyan tartsa távol magától a bünt és az örületet. Külön kiemeli, hogy Rudolf csatolta a birodalomhoz a svájci tartományokat, és hogy legyőzte a hamis, hitszegő tyrannust, II. Ottokárt (1232–1278), megszerezve ezzel a cseh területeket is.

Columna secunda: Constantia. Sydus secundum – Albertus I. Victor

A birodalom második tartóoszlopa I. győzedelmes Albert (1250–1308), az állhatatosság megtestesítője. Miután Rudolf elvégezte fenséges feladatát a földön, ahol a csillagorcájú *Sapientia* uralkodott, átadta a stafétabotot Albertnek, aki a ragyogó szárnyú *Constantia* segítségével lépett a színre. *Constantia Themisnek*, az igazságosságnak és a jognak az állandó kísérője, soha nem hazudik, mindig erényesen cselekszik, és megsziárdítja a hitet.

Ami a konkrét történelmi tényeket illeti, Berger kiemeli, hogy eredetileg nem Albert, hanem Nassau Adolf (1250–1298) kapta a koronát.

Albert a korona megszerzése után a birodalom területét jelentősen megnövelte Hispániától a Bosporusig, sőt, még az Indus felé is ki akarta terjeszteni hatalmát.

Albert kísérletet tett a cseh és a magyar trón megszerzésére is, de terve végül nem valósult meg. Berger Illés nem éppen hazafi mivoltáról tesz tanúbizonyságot, mikor a magyarokat jellemzi: „*Hungarus infremuit.*”

Albert végül annyi fáradságos munka után bosszú és gyilkosság áldozata lett: unokaöccse, Parricida János szúrta le.

A *columna secunda*, azaz a birodalom második tartóoszlopának szerves részei még Albert gyermekei, a Habsburg főhercegek: III. Rudolf (1281–1307), I. Lipót (1290–1326), II. Albert (1298–1358), Henrik (1298–1327) és Víg Ottó (1301–1339) is, mindannyiuk életútját a *Constantia* kíséri. A főhercegeket más erények is ékesítik: II. Albert például bölcsességéről volt nevezetes, ő a nemzet helyreállítója, Bécs felékesítője, aki hadjáratai során egészen Venetóig eljutott; Lipót kegyes férfiúként megjárta a Szentföldet, és katonai erényekben ugyancsak bővelkedett; Ottó a béke híve, és a kultúra előmozdítója volt, Henrik az atyai szándéknak megfelelően pedig a papságot támogatta.

Columna III. Pietas. Sydus III. – Fridericus III. Caesar

A harmadik erény, a *Pietas* III. (Szép) Frigyes császárban (1298–1330) testesül meg. A *Sapientia* és a *Constantia* után a *Pietas* kerül előtérbe, mert az eljövendő korokban, ahogyan egyre nő a birodalom, egyre fontosabb szerephez jut. Frigyes az első a Habsburgok közül, aki világbirodalmat hozott létre, és a világ irányítójaként kegyes

szívvel, a *Pietas* segítségével kormányozott. Eleinte a kegyeibe fogadta a szerencse, de később álnokul ellene fordult: ellenfelei a Bajor Lajost emelték trónra.

Frigyes hitszegés és hadicsel következtében (Bajor Lajos hadserege úgy csalta lépre a Habsburgokat, hogy fegyvereiket elrejtve földműves parasztoknak öltöztek) fogságba került, de ellenfele békét ajánlott, amelyet Frigyes végül vonakodva fogadott csak el.

Később nagylelkűen lemondott a hatalomról, kolostorba vonult, és életét a szent stúdióknak szentelte.

Frigyes császár mellett a *Pietas* letéteményesei még testvérei és leszármazottai. Az első Rudolphus Magnanimus (1281–1307) a bécsi egyetem alapítója. Ő az, aki átalakította gótikus stílusúvá a Szent István templomot, és ténykedésének köszönhetően a dóm a társas káptalani egyház rangjára emelkedhetett 1365-ben.

III. Albert, Albertus Trica, azaz Copfos Albert (1349–1395), aki a róla elnevezett lovagrendről kapta a melléknevét, a szent dogmák bevezetésével szerzett hírnevet, mikor IV. Orbán pápa engedélyével megalapította a teológiai kart a bécsi egyetemen, és bevezette még a műzák összes tudományát¹² a teuton partokra.

Leopoldus archidux, Lipót (1290–1326), III. Albert testvére szintén a *Pietas* fényében élte egész életét; ő a Habsburgok Lipót-ágának megalapítója, Velence legyőzője. Bár Berger őt is a pius Habsburgok közé sorolja, ezt a marsi lelkületű főherceg valószínűleg nem a kegyes tetteinek köszönheti, hanem inkább annak, hogy III. Albert fivére volt.

Vilhelmus Ambitiosus alias Barátságos Vilmos (1370–1406), a szentföldi zarándok, aki a lengyelek árulása miatt nem jutott hozzá Lengyelország trónjához. IV. Lipót főherceg (1371–1411) a következő, aki a *Pietas* szellemiségéhez méltóan élte életét és békét teremtett. Testvérük, Üreszszebű Frigyes, (IV. Frigyes, 1383–1439), XXIII. János pápa segítője, Tirol gazdaságának fellendítője, a leggazdagabb Habsburg főherceg volt. Vaserejű Ernő (1377–1424) hasonlóképpen a kereskedelemmel, és a tudományok fellendítésével foglalkozott, nem háborúzott.

Zsigmond főherceg (1427–1496), IV. Frigyes fia, erényekben felülmúlta apját, nem háborúzott, élete végéig a birodalom jobbításán fáradozott. Mivel legitim utódja nem született, uralkodása végén lemondott a trónról I. Miksa javára.

IV. Albertus Patiens (1377–1404) *Mirabilia Mundi* az utolsó, aki a *Pietas* erényét gyakorolta: a szentföldi zarándokútja során annyi csodás kalandban volt része, hogy kiérdemelte kortársaitól a „Világ csodája” melléknevét.

Columna IV. Virtus. Sydus quartum – Albertus II. Caesar

Albert császárt (1397–1439), magyar és cseh királyt, aki számszerűen az ötödik, császárként a második, a *Virtussal* állítja párhuzamba Berger. Albert oly tiszteletre

¹² Úgy mint asztronómia, matematika, irodalom, botanika, stb...

méltó volt, hogy kiérdemelte a Honorificus melléknevet kortársaitól. Berger legfőbb erényeként a vallás védelmezését, és a lázadó csehek leverését említi, itt nyilvánvalóan a huszita mozgalom elleni hadjáratra céloz. Albert elévülhetetlen érdeme, hogy a törököt kiűzte Erdélyből, sőt egész Európából. Sajnos azonban idejekorán ragadta el őt a halál.

Columna V. Pax. Sydus V. – Fridericus III. Caesar

A *Sapientia*, a *Constantia*, a *Pietas* és a *Virtus* után a *Pax*, azaz a béke lép színre a világon, és irányítja Fridericus Caesar tetteit (1415–1493). A császár teremt békét az Ausztriai házban és egész Európában. A történeti tények ismeretében megállapítható, hogy Berger állítása ingatag lábakon áll. Köztudott, hogy Frigyes ellen az egész birodalomban lázadások törtek ki, a legjelentősebbek éppen Bécsben és környékén.¹³ Szerzőnk nem igazán hazafias érzelmeit demonstrálja, mikor gúnyos hangnemben ír Hunyadi Mátyásról, aki elbizakodottságában¹⁴ merészelt megátadni a királyi udvart: „*sese iactabat in aula Austriadum*”!

Berger annak is hangot ad, hogy Frigyes nem volt jó stratégia: inkább házasságokkal, mint katonai erővel akarta meghódítani Európát. Ebből az időből származik a szálóiige, amelyet Mátyás királynak tulajdonítanak: „*Míg mások háborúznak, te, boldog Ausztria, házasodj!*”¹⁵

Még egy jelentős dolgot emel ki a szerző: Frigyes volt az utolsó német-római császár, akit Rómában koronázott meg a pápa, személyesen.

A békét képviseli még Albertus VI. Archidux (1418–1463), Frigyes testvére, bár alighanem csak a rokoni közelség miatt említi a béke csoportjában a szerző, ugyanis egész életében fenséges fivére ellen lázadt. Maga Berger is méltatlankodva vonja őt felelősségre szörnyű lázadásáért.

Albert főherceggel ér véget az első ének.

A második ének a birodalom hatodik tartóoszlopának bemutatásával kezdődik:

Columna VI. Gloria. Sidus sextum – Maximilianus I.

A dicsőség megtettesítője I. Miksa császár, akiben más erények is lakoznak, például Mars virtusa, és az összes eddig bemutatott erény együttesen, mint például a bölcsesség, állhatatosság és kegyesség.

¹³ Walter Pohl – Karl Vocelka, *A Habsburgok: Egy európai dinasztia története*, Graz–Wien–Köln–Budapest, Gulliver, 1992–1995, 74.

¹⁴ *Domus aug. Austr.* 27, 140.

¹⁵ „*Bella gerant alii, at tu foelix Austria nubes!*”

Berger számot ad Miksa háborúiról, különös tekintettel a magyarok ellen viseltekre. A magyarok Habsburg-ellenes magatartását hangsúlyozza, mint Hunyadi Mátyás esetében, de Miksa megzabolazza a rendbontókat „*cadit improbus Hunnus*”, és megszerzi a magyar koronát „*Albae regificas victor compescuit arces.*”

Miksa további háborúkat visel a törökök, a svájciak, a velenceiek és a gallok ellen, mert Európa népeit a császár ellen fütötte a rút *ambitio*, de vereséget szenvedve később behódoltak, és Miksa visszaállíthatta az Ausztriászok isteni dicsőségét. Ő lesz a *Conditor alter*, a második honalapító.

A *Gloria* fényében tündököl Miksa mellett fia, Szép Fülöp (1478–1506), aki uralmát kiterjesztette az Ibériai-félszigetre, majd később a németalföldi területekre is.

Columna VII. Victoria. Sydus septimum – Carolus Quintus

Aki a dicsőséget győzelemmel tetőzte az Ausztriai-ház hetedik tartóoszlopaként, az nem más, mint Szép Fülöp és Aragóniai Johanna fia, V. Károly császár (1500–1558). A *Victoria* az egész Habsburg birodalom védelmezője, különösen V. Károly idején, amikor a felfuvalkodott gallok ellen kellett folyamatos háborút viselni. Itt Berger többek között a Sforza-örökségért folytatott harcot¹⁶ hangsúlyozza, kis retorikai túlzással élve: a franciák arra vetemednek, hogy a latiumi földekért induljanak harcba a Habsburgokkal szemben, akik pedig eredendően római sceptrum letéteményesei!

Ennek kapcsán említi még Róma kifosztását,¹⁷ de már negatív hangnemben: Az író mentegetőzik a császár tettei miatt: az uralkodónak nehéz dolga volt, mert szembe kellett néznie a török támadással és a vallásháborúval is.

V. Károly uralkodása idején azonban nem csak háborúk zajlottak: egyik alattvalója (egy bizonyos Columbus) új földrészt fedezett fel!

Columna VIII. Iusticia. Sydus VIII. – Ferdinandus Caesar

Szép Fülöp és Őrült Johanna kisebbik fia (1503–1564), I. Ferdinánd császár és magyar király az igazság nevében lépett fel, mint a birodalom nyolcadik alapköve és védelmezője. Az ő uralkodásával kap fontos szerepet Berger eposzában Magyarország. Eddigi negatív, bíráló hangneme hazafiassá válik, hangsúlyozza Pannónia szerepét a törökök ellen vívott harcban. Az előző feddő hangvétel szerzőnknel érezhetően azért változik pozitívvá, mert a magyarok itt már nem a Habsburgok ellen láznak, hanem Ferdinándot elfogadva, önmagukat önként a király kegyeibe ajánlva küzdenek a kereszténység védelmezőjeként a közös, pogány ellenség ellen. Igaz, hogy Szapolyai János megosztott hatalmat követelt („*divisa potestas*”), de ez a probléma a későbbiekben megszűnt.

¹⁶ Pohl – Vocelka (vö. 13. j.), *i. m.*, 126–134.

¹⁷ Sacco di Roma, Pohl – Vocelka (vö. 13. j.), *i. m.*, 126–134.

Berger talán itt először bagatellizálja a történelmi tényeket: Szapolyai Jánost éppen hogy csak megemlíti, és nem sokat ír a hadiszerezence fordulásáról sem, miszerint a törökök lényegében elfoglalták majdnem az összes magyar várat.

Ferdinánd a vallási kérdésekben is a *Iustitia* szellemében járt el, ő szünteti meg a széthúzást, így az igazságosság erénye mellett még a *Clementia* is segítségére siet. Ez nyilvánvaló utalás az augsburgi vallásbékére.

Columna IX. Clementia. Sydus nonum – Maximilianus II.

II. Miksa császár, (1527-1576), I. Ferdinánd császár és Jagelló Anna fia, a kegyesség megtestesítője, ugyanis a *Clementia* még ifjúkorában befészkelte magát a császár szívébe, és megtanította neki, hogy a legyőzötteket kímélni kell. A császár uralkodása idején a harag, széthúzás távoztak a birodalomból, és igen sokáig a „*pulchra quies*” uralkodott. Győzedelmeskedtek az erkölcsök, és visszatértek még Phoebus művészetei is!

Miksa hű segítői a török ellen ebben az esetben is a magyarok: Berger sorra megemlíti a különböző várak elleni, szomorú véget érő török támadásokat: Szolnokot, Szigetvárat, amelyeket a Múzsák is megénekeltek.

A *Clementia* gyakorlói még II. (Tiroli) Ferdinánd (1529–1595), II. Miksa császár öccse, és II. Károly, (1540-1590), Stájerország főhercege, mindketten sokat tettek a vallás megszilárdításáért, és háborúztak a török ellen, Miksa segítségére.

Ezekkel az előzményekkel érkezünk el az egész eposz csúcspontjához, a birodalom tizedik tartókövéhez, a jelenlegi uralkodóhoz, Rudolf császárhoz, aki a *Felicitas* képviselője:

Columna X. Felicitas. Sydus decimum – Rudolphus II.

Uralkodása alatt megvalósul az *Aurea Aetas*, mert a régiék minden jó tulajdonsága Rudolfban egyesül, a béke és a művészetek szárnyra kelnek, fejlődnek a tudományok és az igaz hit az ő személyében igazi védelmezőjére lel.

Hadi tettei is nagygyá teszik a császárt, uralma alatt vonulnak majd ki a törökök Európából, szabadulnak fel a megszállt várak (név szerint Esztergom, Székesfehérvár, Eger és Buda) és ő az, aki a szétszakadt Magyarország sebeit begyógyítja. Uralkodása alatt az egész birodalmat uralja majd a *Béke* és a *Boldogság*, megszállva minden alattvaló szívét. Berger nem részletezi a Bocskai-féle felkelést, bár marginálisan azért megemlíti.

A *Felicitas* további előmozdítói még Ernő (1553–1595) és Mátyás (1557–1619) főhercegek, akik Miksát szolgálva fáradoztak a birodalom jobbításán.

Értékelés

Ha Berger Illés költeményét a klasszikus eposz kategóriájába szeretnénk beilleszteni, azt kell megállapítanunk, hogy a szerző többé-kevésbé ügyel az eposzi kellékek megfelelő alkalmazására. A történet egy egész nép sorsára hatással lévő eseménysort beszél el; a főhősök azon túl, hogy isteni származásúak, ők maguk is istenekké válnak a haláluk után; több múzsa segítségét is kéri a költő a mű sikeres befejezéséhez; és alkalmaz díszítő jelzőket.

Több állandó kellék hiányzik: nincs enumeráció, mivel nem egy kerek egész történetet mesél el; nincs *deus ex machina*, az istenek inkább szimbolikusan szerepelnek az erények megtestesítőiként, de nem avatkoznak az emberek életébe; és az *in medias res* elve sem érvényesül.

Mivel ez a mű inkább egy dinasztia felemelkedését és dicső tetteit beszéli el, az eposz keretei teljesen szétfolynak, az ünnepélyesnek szánt hangnem is illik inkább a megszokott humanista panegyricuséhoz mint egy antik eposzhoz. Azt a tipikus humanista fogást is alkalmazza szerzőnk, hogy a dicsőítő énekét állásszerzés céljából írta meg.

Hiába bocsátja előre Berger, hogy a történeti tényeknek megfelelően mutatja be az eseményeket, sajnos a *sine ira et studio* elve egyáltalán nem valósul meg, ugyanis az eposzi hősök negatív tetteit is az egekig magasztalja, míg kegyetlen cselekedeteiket megpróbálja semlegesíteni. Legjobb példa erre V. Károly esetében a *Sacco di Roma* kapcsán a császár tetteinek mentegése.

Elcsúsznak ezen felül az arányok is: érthető, hogy a császárrá koronázott Habsburgoknak több helyet és figyelmet szentel, de szinte ugyanilyen részletességgel tárgyalja az egyes császárok testvéreit, a főhercegeket, akkor is, ha jelentéktelenebb szerepet játszottak a történelem alakításában. Az eposz végére a szerző érezhetően elfárad, az első énekben bemutatott figurák jellemét és cselekedeteit aprólékosabban ismerteti, mint a második énekben szereplő, időben hozzá közelebb állókéit.

A magyar történelem eseményeinek bemutatása során pedig egyértelműen részrehajló – mégpedig a Habsburgok irányában.

Sajnos az itt rendelkezésre álló hely részletesebb elemzésre nem ad lehetőséget, mégis izgalmas feladat lenne az eposzt a történészek szemszögéből is átvilágítani, különösen azokat a részeket, amelyek kapcsolatba hozhatóak a magyar történelemmel. Nem ismerjük ugyanis Berger forrásmunkáit, így érdekes lenne egy forrás összehasonlító vizsgálat: több nyitott kérdés is maradt, amelyek további kutatásokra ösztönözhetnek.